

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Գ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 30

ԾԱԲԱԹ, 24 ՄԱՅԻՍ 1919

ԳՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

ՀԻՆԵՐԸ ԵՒ ՆՈՐԵՐԸ

Երկար վիճաբանութեան մը բռնուած եմ աշխատակցութեան հետ: Հինի և նորի պայքար: Տաղանդ ու գրական շնորհ չէր գտներ ան նորերուն քով. մինչդեռ ես փաստերով ցոյց կու տայի թէ նորերէն շատեր աւելի գրական արժանիք ցոյց կու տան քան քիչերը վերապրողներուն: Անուններ թուեցինք: Ըսի թէ ՇԱՆԹը սկիզբէն ի վեր երբեք չէ տարուած անունի հմայքէն:

Հիներու և նորերու մասին շատերու հետ վիճած եմ: Վերջին բանակուիս պատճառ եղաւ, որպէսզի այս մասին քանի մը խօսք ըսեմ հրապարակով:

Մեր վերապրողները կարելի է բաժնել երկու մասի. առաջինը, անոնք որ լրագրական ասպարէզին լծուած՝ կը սպառեն իրենց միտքին գնահատելի ուժը, առօրեայ վէճերու կը բռնուին, ընթացիկ խմբագրականներ կը գրեն, ազգային և քաղաքական լուրեր կը խմբագրեն ու յետոյ մանաւանդ ատեն չեն ունենար կարողալու: Երկրորդը՝ անոնք են, որոնք ազդեցութիւնը չեն կրած բնաւ Եղեռնի փոթորիկին: Կը գրեն ա՛յնպէս, ինչպէս կը գրէին ասկէ տարիներ առաջ: Կարելի չէ անոնց մասին ըսել թէ իրենց լաւագոյն էջերը ապագային հրատարակելու վերապահած են, հոսանքին չի յանձնելու համար:

Ես վստահօրէն գիտեմ թէ անոնց գեղեցիկ էջերը՝ արդէն հրատարակուածներն են:

Լրագրական կեանքը, որուն նուիրուած են մեր արդի գրողներուն լաւագոյնները, կը սպաննէ տաղանդը, կը խաթարէ ոճը և արգահատելի կը դարձնէ գրական բարոյականը: Անոր համար է որ ոչ մէկ ապրուելիք էջ կրցան ստորագրել, զինադադարէն ի վեր: Շատ քիչերը պահած են նոյնիսկ իրենց գրիչի նախկին փայլը: Մինչդեռ կը սպասուէր որ ամէնուն մէջ վերապրե՛ր մեր մեծ անհետացողներուն հոգին:

Կարծիքս պիտի փոխէի, եթէ ինծի ապացուցուէր թէ՛ մեր գրագէտները իրենց ամենէն ուժգին և կատարեալ երկերը վաղուան վերապահած են, զգուշանալով փոխանցումի այս պատմական շրջանէն, բան մը որուն մէջ կատարելապէս իրաւունք պիտի ունենային:

Իմ վերջին աշխատութիւններուս մէջ, — թո՛ղ ներուի պահ մը իմ անձս ալ խնդրի առարկայ դարձնել այս գրուածքին մէջ, — արհաւիրքի և սուգի շրջանի իմ աշխատութիւններուս մէջ կը զգամ թէ ան չեմ, ինչ որ էի 1914էն առաջ: Ու ձեռագիրներուս ամենէն խնամուած կարծածներս կը պահեմ լաւագոյն օրերու. որովհետեւ, ինչպէս ըսի, հոսանքը կ'առնէ կը տանի ամէն բան: Շատ երախտապարտ պիտի ըլլայի, եթէ մեր գրագէտները Շանթին դրկէին Ահաւոր շրջանի

իրենց գրական գործունէութեան պատկերը, եթէ srանադրութիւն, առիթ, ասեմ ունեցած են գրական գործերով մտահոգուելու:

Խառնուածքներ կան որոնք կրնան արտագրել ինչ պարագաներու մէջ որ գտնուին: Հրատարակութիւններէն դատելով, ճղճիմ բացառութիւնով մը, մեր վերապրող գրականութիւնը տազնապ մը անցընելու վրայ է, եթէ արդէն չէ անցուցած: Ու ճիշտ ատոր համար է որ ՇԱՆԹ, — որուն թերութիւնները և պակասները շատ լաւ գիտենք, — կը հիւրընկալէ նորերու յաջող գրուածքները և կը քաջալերէ արժէքաւորները: Այս օրուան նորը, վաղուան հինը դառնալու կոչուած է, եթէ անոր չի պակսիր «Աստուածային հուրը»: Մեր դարակներուն մէջ անթիւ ձեռագիրներ ունինք նորերէն: Ուրկէ՞ կը տեղան այս անունները, այս անձանքները, որոնց գրուածքները յաճախ հիացուածով կը կարդացուին:

Անունով չենք ուզեր զբաղիլ: Բայց մեր թերթին հետեւողները պիտի տեսնեն թէ յաջող գրութիւններ շատ ստորագրեցին նորերը: (*)

Եթէ քննադատելի պարագայ մը կայ, շատերու հետեւողական ստրուկ ոգին է: Անոնք մասնաւորաբար կրած են ազդեցութիւնը սքանչելի վարուժանին: Բայց փոխանակ օգտուելու Հերակլոս Երզնկու հեղինակին մեծ առաւելութիւններէն, իւրացուցած են անոր պզտիկ թերութիւնները:

Բայց սխալ է ուրանալ և արհամարհել անոնց արժանիքը և գրականութիւնը: Պէտք է խիստ ըլլանք անտաղանդներուն հանդէպ, և քաջալերենք այն ամէն նորերը, որոնք վաղուան հայ գրականութեան աստղերը ըլլալու կոչուած են:

Այս բոլորը ըսի իմ տաղանդաւոր աշխատակցուհիս, բայց ան մնաց անողոք և անզրդուելի: Իր աչքերուն մէջ հեզութիւնը կը փալփելէր և իր նայուածքը կ'ըսէր ինձի.

— Պարագ սեղը մի՛ յոգնիր . . .

Անօգուտ վիճաբանութիւնս դադարեցուցի, և սկսանք երաժշտութեան վրայ խօսիլ:

ՍՊԱՆՆԵՅԻՆ ՀԱՅՐԸ, ԱՀԱՒԱՍԻԿ ԻՐ ՏՂԱՆ

Ամէն ատեն որ ժողովուրդի մէջ Գր. Քէլէկեանի բարիզեան թղթակցութիւնները կը կարդամ, կ'ըսեմ ինքնիրենս.

— «Սպաննեցին հայրը, ահաւասի՛կ իր տղան»:

Սպաննեցին հայրը, որ կը գուշակէր իր տղուն օրագրող մը ըլլալը:

Պատերազմի սկզբնաւորութեան յայտնուեցաւ Գր. Քէլէկեան, Կռէկուառ Տըքէլ ոտորագրութիւնով: Le Paon շարժաթերթը հրատարակեց, և ազմկեց հրապարակը Nébulisme անունով անհեթեթ գրական դպրոցին մանիֆեստներով և փորձերովը: Անիկա աւելի անհասկնալի էր քան Մա-

(*) Յիշեցնենք թէ Շանթի մէջ երեւցած ՍԻԱՆՍ, ԱԳԱՍԻՍ, եւ ՄԻՐԻԿ ծածկանուններուն տակ կը պահուին ծանօթ հին անուններ:

ռինէթիթի Futurismeը, որ գէթ մտածումի մը արժէքը կը խտացնէր: Ու Կռէկուառ Տըքէլ, Nébulismeի դրօշը բռնած, կեցած տեղը կը կարծէր վաղի. . . : Խնդացինք այն ատեն, երբ կը գօչէր. Tous! — utopiques et malades — Partent les yeux parafés d'or, Pour la mirifiques Escalades!

Կռէկուառ Տըքէլ գրական ցուցամոլութեան և ձախող շարժումներու տարիքը անցուց անմիջապէս: Դարձաւ հաճելի թղթակից մը, շահեկան օրագրող մը, ա՛յնպէս, ինչպէս իր հայրը կը գուշակէր 1912ին: Ամենուէն Տարեցոյցէն քաղելով կ'արտատպենք Տիրան Քէլէկեանի այն այժմեական գրուածքը որ «ՏՂՈՒՄ ԵԹԷ ՕՐԱԳՐՈՂ ՄԸ ԸԼԼԱՅ» վերնագիրը կը կրէ:

«Երեկը վերուձէ՛. Վաղը գուշակէ՛, սակայն Այսօրը գրէ՛: Օրաթերթը Այսօրը կը մարմնացնէ գերադրապէս:

«Ընթերցողին համար գրէ և ոչ թէ քեզ համար: Օրագրող մը որ ընթերցողներուն հոգիին չխօսող և շահերը չշօշափող նիւթերով կը զբաղի, չյաջողիր:

«Շահագրգռէ՛, սակայն մի՛ խաբեր: Հանրային մարդու մեծագոյն ոյժն՝ իր խօսքին վստահութիւններն է:

«Հանրային կարծիքին գերին մի՛ ըլլար. մի՛ ընդունիր երեք որ անիկա ուղղէ զքեզ, սակայն մի՛ երեք անարգեր զայն: Հանրային համոզումները արհամարողի դիրքին մէջ մի՛ գտնուիր, նոյնիսկ եթէ սխալ ըլլան անոնք: Օրագիրը խօսակցութիւն մըն է ընթերցողին հետ: Խօսակցութիւն մը պէտք չէ հեռանայ կենցաղազիտութեան օրէնքներէն:

«Երբեք քու անձիդ վրայ մի՛ խօսիր, և ջանա՛ կարելի եղածին չափ քիչ խօսիլ ուրիշներու անձին վրայ: Անձը ընթերցողին շահեկան ընծայելու միակ միջոցը՝ յողուածներուդ հրապուրանքն է:

«Անձնական պայքարները հանրային կարծիքին գրգռումին ատեններուն՝ կրնան մեծ շահեկանութիւն ընծայել, բայց գրեթէ միշտ նողկանք կը յաջորդէ այդ հիւանդոտ հետաքրքրութեան. գազափարի պայքարը, ընդհակառակը, երբ հանրութեան շահը կը շօշափէ և այն համոզումը կը ներշնչէ թէ անձնական նկատումներէ գերիվեր է, մնայուն ազդեցութիւն մը կը գործէ,

«Գրական ձեւը խնամէ՛, սակայն գրականութիւն մի՛ ընէր: Օրաթերթերը գրական կարողութեանց փորձաքար մը չեն: Մեծագոյն գրագէտներ ամենապարզ ոճով կը գրեն և օրաթերթի յօդուած կը խմբագրեն:

«Կարճ գրէ՛, երկար յօդուածները հանդէսներու միայն կը յարմարին:

«Յստակ գրէ՛, կարելի եղածին չափ limpide գաղափարներ խտացուր. հակառակը կը յոգնեցնէ ընթերցողը, միշտ բացատրէ՛, ժողովրդակալանացուր:

«Ճշմարիտէն մի՛ գատուիր, սակայն ճշմարտութիւնը ժողովրդեան գլխուն մի՛ նետեր: Երբ ճշմարտութիւն մը անհաճօյ է ընթերցողին, զայն

ՓՈԹՈՐԻԿԷՆ ՎԵՐՁԸ

Ներկայացուր ա՛յնպէս, ինչպէս բարեկիրթ մարդ մը իր սրահին մէջ կը ներկայացնէ իր համակրելի ընծայել ուղած մէկ անձանօթը:

«Նրբեք դաստիարակի դիրք մի՛ առնել հանրութեան առջեւ. դուն ընթերցողին հետ խօսակից մըն ես միայն. կրնայ ըլլալ որ յաջողիս իրական ազդեցութիւն մը ունենալ անոր վրայ. սակայն զգուշացի՛ր միշտ այդ ազդեցութեան գիտակցութիւնը զգացնելէ:

«Զգացումը մեծ ազդակ մըն է սակայն պէտք չէ անոր դիմել, եթէ գործունէութեան հետեւանքը պիտի չվաւերացուի միտքին կողմէ:

«Տրամաբանական չեղող շարժումները մնայուն հետքեր չեն ձգել կրնաք:

«Արուեստը սիրէ՛: Մարդ չկրնար յաջողիլ իր չսիրած գործին մէջ:»

Ինչպէս կ'ըսէի, Գր. Քէլէկեան թերեւս անզգալարար, բայց առհաւօրէն կը սկսի իր հօրը ձամբան շարունակել:

Սպաննեցին հայրը, ա՛նաւասիկ իր տղան:

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԵՍԵԱՆ

Անպերն սակաւ փարսեցան. բիւրաւոր Արծաթ բիծեր երկիւկիւկ վրայ եւ քափեր. Զիկակ յոյսը փայլակներուն հեռաւոր, Օձի նման կը գայարուի դեռ, վար, վեր:

Անուշ յոյրը ծաղիկներուն, խոտերուն. Սիւրբիկ հեւքը, փայլուն ցոյճերն Աստիկիկն, Գիւնովցուցիկ աշիկները երեւուն. Ծփակներն ալ կը հաւերուրուին սարփագիկ:

Սուր հիշող մը մերք ջոջիկ մը կը սուրայ. Տերեւները կը սարսրուան, կը հեծեն. Ու ֆայցրաբոյր յաւակներուն, վարդիկ վրայ Արսաւոփ շիթեր կ'իյնան աստերեկ:

Սոյ վազս մըն է կարծես երգը գործերուն Այնքան յսակ խոր մութիկ մեջ գիշերուան, Որ կը վսխեան թէ մի գուցէ երագուն, Ծաղիկները իրենց ֆունեկն արքնան . . . :

ՆԱՐԻԿ Ի. ՅԱԿՈԲՅԱՆ

ՀԱՅ ՄԱՐՏԻԿՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔԸ

ԷՎԷՐԷԿՑԻ ՀԱՅ ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐ՝ ԿԻՊՐՈՍԻ ՄԷՋ

ԱՏՐՈՒՇԱՆ (Հ. Սթամպուլեան) մէկ անտիպ գեղեցիկ էջին հետ մասնաւոր գուրգուրանքով հրատարակութեան կուտանք ՇԱՀՐԻԿԵԱՆԻ անտիպ մէկ նամակը, ուղղութեամբ Տիկ. Մ. Սթամպուլեանի, իր ամուսինին մահուան առիթով. Այս նամակը ոչ միայն Ատրուշանի արժէքը կը գնահատէ, այլ վեր կը հանէ նաև այն բարձր ու խորհող ոգին, որ Շահրիկեանը կը յատկանշէր:

Կ. Պոլիս 3/16 Փետրվարի 1912

Ողբացեալ
Յակոբ Էֆենտի Սամպուլեանի
Յարգելի ընտանիքին
Պերայ

Տիկին,

Ձեր ընտանիքին հետ առնչութիւնը եւ ծանօթութեան պատիւը չունենալ: Ձեր ողբացեալ ամուսնին հետ էլ անձնական մօտ յարաբերութիւն չեմ մըշակել, բայց ստացածս ծանօթութեան չափն էլ բաւական եր որոշել եւ թելադրել տալու իմ հաղափայտական զգացումների վերաբերմունքը ողբացեալի կենդանութեանը:

Իւր բազմաթիւ տառապանքների ու դժբախտութիւնների շարքում, դժբախտ է նաև Հայ ժողովուրդը նրանով որ իւր արգանդից ցանցառ են ծնունդ, իւր արգանդում ցանցառ են ապրում ու զարգանում խելօք ու անկախ նկարագրով անհասներ:

Ձեր հանգուցեալ ամուսինը մեկն էր սակաւարիւ դեմքերից՝ որի բնասուր յասկութիւններն ու զարգացումը իրաւունք կը տային հասարակութեան յուսալու եւ սպասելու գնահատելի ծառայութիւն: Հանգուցեալը տուեց այդ փորձն ու ապացոյցը վերջին ժամանակներում իւր կարեանքը ազգային հասարակական գործունեութեամբը:

Շատ հարցերում իմ եւ ողբացեալի համոզումներն ու կարծիքները կարող էին տարբերել ու ընհարել, բայց ես յարգանքը ունեմ բոլոր արժանիքների համար: Իբրեւ այդպիսին՝ ողբացեալ Յակոբ Էֆենտի կորուստը միայն ընտանեկան մի կորուստ ու դժբախտութիւն չէ, այլ եւ է նոյնքան հասարակական:

Իբրեւ մի անդամը Հայ ազգին կամ հասարակութեան՝ խորապէս զգացի ցար անսպասելի, յանձնարարական անագորոյն մահուան հարուածին:

Մի դեմք, կարեւոր դեմք պակասեց՝ որի տեղը գրաւող չի՛ կայ:

Հայ երկինքը իւր անցնող ու մարող արեւներին կամ աստղերին փոխարինող միտք էլ չէ՛ ունեցել: Հակառակ պարագային ինչո՞ւ պիտի քազուտէր խաւարը այնքան:

Այդ երկնքի դժբախտ երկրի, դժբախտ ծովափի մի անհասին բոլոր տուեցե՛ք միացնել իւր ցաւակցութիւնը ձեր կսկիծին՝ աւելացնելով մաղբանքս որ իւր որդիները ձեր սգաւոր հոգածութեան տակ լինին արժանաւոր յաջորդը իրանց հօրը, սփոփանքը ցաւողների:

Խնդրում եմ ընդունել վշտակաւոր անկեղծ զգացմանս հաւատարմութիւնը:

Ե. Ե. ՇԱՀՐԻԿԵ

Երախտագիտութիւնը շատ բարի զգացում մըն է, պահեցէ՛ք զայն որչափ ատեն որ յոյս ունենաք տակաւին երախտուելու:

Ուղղամտութիւնը նոյնպէս գէշ բան չէ, եթէ վստահութիւնը գրաւելու իրրեւ հնարք մը միայն գործածուի:

Վստահութիւնը նախ պէտք է գրաւել, որպէսզի յետոյ կարելի ըլլայ զայն չարաչար գործածել:

Գողութիւն, խաբեբայութիւն այն ատեն միայն մեղադրելի են, երբ ուրիշները ընեն:

Աղքատութիւնը եթէ ըսեն թէ ամօթ չէ՛, մի՛ հաւատաք. ամօթներուն ամենէն մեծն է. ու գէշն ան է որ միշտ կը լսուի:

Դրամ չահեցէ՛ք, եթէ կ'ուզէք ամէն մեղադրանքէ, ամէն պարտաւանքէ վեր ըլլալ. չահեցէ՛ք. ատոր համար ամէն միջոց կը ներեմ ձեզ. բաւական է որ ծայրը սատիկանութիւն կամ դատարան չըլլայ:

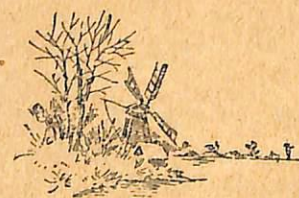
Ուշադրութիւն ըրէ՛ք որ աչքերնիդ միշտ քաղցրահայեաց, դէմքերնիդ միշտ ժպտալից ու ձայներնիդ միշտ հեզ ու անաղմուկ ըլլայ: Անկէ անդին ինչ որ ունիք պոռոտալից, կըքոտ, վայրագ, անգութ. դաժան ու թունաւոր, ես վրաս կ'առնեմ որ երբեք պիտի չնշմարուի:

Ժողովրդականութիւն պէտք է որ վստակիք. ձրի փաստաբաններու կաճառ մըն ատիկա, որ ի պահանջել հարկին ձեր ամէն աղտոտութիւնը կրնայ պաշտպանել ամէնուն դէմ:

Ժողովրդականութիւն վստակելու համար ո՛չ առաքինութիւն պէտք է, ո՛չ մեծամեծ գործեր կամ ծախքեր: Ի՛նչ մը կենցաղագիտութիւն. շատ ալ հնարամտութիւն:

Յաջողութեան ամենէն կարճ ճամբան կ'ուզէ՛ք որ բացատրեմ ձեզի. գործունէութեան ոլորապատոյտ արահետը կը բռնէք շիտակ՝ կ'երթաք. յետոյ կը հասնիք հրապարակի մը. աջ կողմերնիդ կը ձգէք երազները, ցնորքները. ձախ կողմերնիդ՝ ուրիշէն ակնկալութիւնները, արտունջները, զանգասները. կռնակնիդ կը դարձնէք դէպի՛ խիղճն ու ամօթը, ու կը քալէք շիտակ. ծայրը յաջողութիւնն է:

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

Ճիւղակէ մէջ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին հրա-
տարակուած է ԱՊԱԳԱՅ անուանով ձեռագրեց հանդէս մը. Այդ
հանդէսէն կը քաղենք հետեւեալ երկու անտիպ քերթուած-
ները. Տէլէճեան ծանօթ է մեր ընթերցողներուն, Լաւագոյն
նորերէն է ան.

ՇԱՆԹ

ԽԱՉԷ Ի ԽԱՉ

Դուն՝ որ ըսիր քե կ'իշխես, Ասունա՛ծն իմ, ողջ աստե-
րուն ,
Կոհակուռոյց ուրիշանիկն եւ շինեմուն կապուսակ ,
Մանկան դողոյց շրթունիկն եւ բոցակեղ արեւուն ,
Եւ անիւին հողմերուն՝ երբ կը վարդեմ ծագե՛ ծագ:

Դուն՝ որ ըսիր քե կ'ընես աղբերակները գուարք ,
Վարդը՝ կարմիր, եւ մուսյ՝ ափունիկները Գանգեսին,
Ուրեմը քափօր առ քափօր փրակականներ խանդակաք ,
Լուսնկային սակ լուսած լոկ սխուռքի՛ն ծըծեցին .

Դուն՝ որ ըսիր քե կրնա՛ս դաշնակութեամբ մը ան-
հուն ,
Կնիւնները ըսցրնէր , արիւնքի մը պէս անուշ ,
Թոշունիկն քեռը խելը ու ժանիքը՝ գայտերուն ,
Տիեզերիկն հոգի սալ , առնէր հոգի՛ն անեւունս .

Դուն՝ որ ըսիր քե գիտե՛ս իջնէր անդունդը արտին ,
Եւ անկարկով մը չափէր մըռայը վիները՝ սիրոյն ,
Ճառագայթով մ'հրդեհէր սառնանակիքը՝ ցրտին
Հոգիին մէջ ու կարդայ կասկածները մարդերուն .

Դուն՝ որ արթուն կը հսկես, ըսիր բոլոր սերմերուն,
Ինչպէս խարտեայ ցորեանիկն , նոյնպէս սերմին մայ-
րական ,
Որք՝ խորհուրդով զօրացած , գաղտնի մէջ անդերուն ,
Եւ արգանդին ալ կընոյ անգիտութեամբ կ'ուռնանան :

Ո՛ր Ասունած իմ , կարող եմ, ըսիր ամեն բազուկին
Ռճագործ սուրբ խելը , խրե՛ր արտին մէջ սիրոյ ,
Խոսուններուդ Հրեշտակը վերջապէս ալ դրի՛
Եւ կամ գոնե սո՛ւր մը դիր, Յետուներուն մէջ դողոյց:

Քեզ ընդ երկա՛ր կանչեցիկն . . . մեր վիշտերուն սակ
մըռայ ,
Ահաւասիկ որ դարերն անգորութեամբ կը բեցան .
Հերիք որքան մընացիր հրճունակիդ մէջ անայրայ ,
Ճարճասիւնը գանոյժիդ այսօր կարծես քե կը զգամ . . . :

Այ ողջակեղ չի մընաց . . . դարեր գոհեր մըխացին ,
Մեհեանները Հայրենի եւ անսառները Հնդիկ
Դասարկացան երեւոյ հարուս դաշտերը մերին ,
Աստերուն սակ կը մարի սակաւ սաղմուսը միսքիք:

Մեհեաններուդ, Տաճարիդ փարերն աղբու մաշեցան ,
Մեր հրակեղ շրթներուն հաւաստեմ համբոյրեան .
Օր մ'ալ որդի՛դ հանեցիկն ողջակիզեղ Դողդոքան ,
Արիւնքաքաւ ֆոյերով արեւը մեղին համարեան . . . :

Խաղաղութեան սաղմուններն ի գո՛ւր, ի գո՛ւր հնչեցին,
Բազմներուն վրայ կարմիր եւ բոցերու մէջ բոսոր ,

Չոհերուն բոյրը միայն սիրեցիր դուն եւ գիւնին՝
Որ հոսեցաւ հեղեղի պէս արտեւ վիրաւոր :

Այ յոգնեցա՛նք ձեռքսոյ պաշտէյնն քեզ յուսանաս ,
Արիւնն անունդ ծովացած ուրիւններուդ պէս անհուն ,
Կ'եռեւեղի աւասիկ կոհակներո՛ւ վ անընդհատ ,
Ու գանեռնո՛ւ կը խուժե՛, համբոյր սալով աստերուն:

Եղեգունիկն մէջ շրտեց ընդ միջս երզը արծաթի
Խաչե՛ ի խաչ նահասակ կու շայ աշխարհն համարեան ,
Պասգամներդ ալ չեն հնչե՛ր , յորդ ափերեկն Գանգեսի .
Խաչե՛ ի խաչ օ՛ն ուրեւն , Ասունա՛ծն ալ այս անօ-
րեան . . . :

ՅՈՎ. ՏԷՎԷՃԵԱՆ

1918

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Արեւելեան արեւմուտք սեզ լեռներուն ձիւնապաս
Կողին վրայ ամբաշեն , ուր կը հոսի անհաւաք
Թարմ արիւնը մարդկային, բոսորագոյն, յորդառաս,
Խաղաղութի՛ն բող ըլլայ, բող գայ արեւ, բող գայ սիւ:

Արեւելեան արեւմուտք շեփոյին սեղ մարտագոյ ,
Որ ասպարեզ կը կարդայ պերն բագերուն սքնափառ,
Արձագանգե՛, բող լըսուի եղբայրութեան վեմ կո՛չ ,
Եւ ցրնազին բող հրնչեն նուագները սիրովառ :

Արեւելեան արեւմուտք բող վերջ գտնեն լաց , կական:
Մայրերն այլեւս բող չ'ողբան իրենց պրտուղն ար-
[գանդին,
Ո՛չ աղջիկներն սուգ կապեն իրենց նակիկն կու-
[սական,
Եւ ո՛չ կիներն այրերուն սրխուր մահով միտ հիւժին :

Արեւելեան արեւմուտք երջանկութիւն բող ըլլայ ,
Թող կորսուի պետական անգութ ետր առ յաւե՛ս ,
Թող ազգերուն փոք, սրուկ՝ ծագի նոր յոյս, ապա-
[գայ ,
Բըռնութեան սեղ բող շողայ արդարութիւն փերկաւե՛ս:

Արեւելեան արեւմուտք բող արեւուն կենսաբեր
Շոգեարձներն , խօսք , գրիչ , հարսարուեստ ,
[գիտութիւն ,
Վերականգնին պերճաւոր բող աներակ փաղափներ ,
Եւ Հայասան բարձրանայ մինչեւ զենիթն փառեթ-
[րուն :

Արեւելեան արեւմուտք վարդե անձեւ բո՛ղ սեղայ ,
Պարսարտերն պրտակութիւն նոյս հունձներով միտ
[բեղուն ,
Չեմք սան ցեղերն ու դառնան սիեզերքի պարն
[հրակայ ,
Իսկ մեմք տոնեմք աշխարհի անդորր Տարին Մեծա-
[գոյն :

25 Դեկտ. 1917

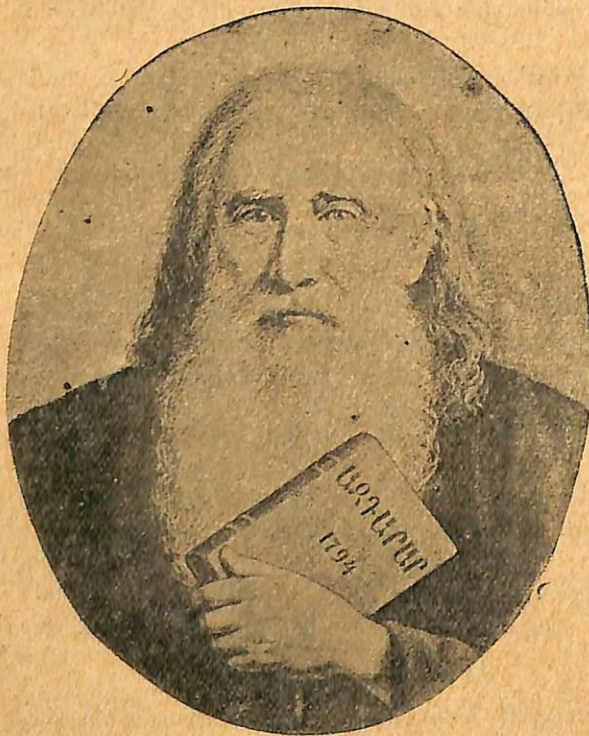
Վ. ԱՐԾԻՐՈՒՆԻ

Առաջին հայ լրագիրին՝ Ազդարարի հարիւր քսանը հինգ-
ամեակին առիթով, յարմար կը նկատենք հրատարակել
հետեւեալ գրուածքը: Մեր ընթերցողներուն ուշադրու-
թիւնը կը հրաւիրենք այս յօդուածին վրայ, որ հետա-
քըքըրական ըլլալով մէկտեղ, կը խտացնէ նաեւ ասկէ 125
տարի առաջուան հայ ըմբռնումը՝ լրագրութեան մասին:
ՇԱՆԹ

ԱԶԴԱՐԱՐ

Ամասթերթ, խմբագրութեամբ Յ. ՔՆ. Շմա-
ւոնեանի, Մատրաս, 1794, տպարան Ազդարարի:
Ազդարար առաջին հայ լրագիրն է. լոյս տեսաւ
Սեիոյ մէկ խորշը, Գանգէսի հովտին՝ Հնդկաստա-
նի Մատրաս քաղաքին մէջ: Թերթին երկու լու-
սատիպ պատկերները աչքի առջեւ ունինք. մէկը
Գուլամիրեանցի Արաքս պարբերաթերթին և միւսն
այ Հայ Լրագրական Պատմութեան մէջ: Ազդարար
մէկ ու կէս տարուան կեանք ունեցած է 1794—
1795: Յ. ՔՆ. Շմաւոնեան ծնած է 1750ին, Շի-
րազի (Պարսկաստան) մէջ: Կինը և իր զաւակնե-
րուն մահը, որ մէկ շարթուան մէջ տեղի կ'ունե-
նայ, զինքը անմխիթար վիշտի մը կը մատնեն:
Յաւէն՝ եօթը տարի կ'առանձնանայ Բաբաքուս
լեռը, ընկերանալով գիտնական Տէրվիչներու, ո-
րոնցմէ կը սորվի պարսկերէն: Բայց ընտանիքին
աղաչանքին վրայ դարձեալ Շիրազ կու գայ, ուր-
կէ պաշտօնով Մատրաս կ'անցնի:

Յ. ՔՆ. ՇՄԱՎՈՆԻԱՆ

1794 Հոկտեմբեր 16ին լոյս կը տեսնէ Ազ-
դարարի Ա. թիւը, որմէ վերջ ամէն ամիս կա-
նոնաւորաբար լոյս կը տեսնէ. լեզուն գրաբառ և
աշխարհաբար է: 1794ին՝ 4 թիւ, 1795ին՝ 12,
1796ին՝ 2 թիւ կը հրատարակուի, որով 1794

հոկտ. 16էն մինչեւ 1796 լիւար. կը հրատա-
րակուի:

1794 մայիս 10ին արդէն լոյս տեսած է Ազ-
դարարի աղբը, ուղղուած «Բարեպաշտ պարոնաց
և մաքրակենցաղ տիկնանց Մատրասի Հայոց»:

Ազդին պատճէնը տպուած է Ազդարարի ա-
ռաջին թիւին մէջ: Այդ թիւը կը բաղկանայ 25
թերթէ: Ազդը կը վերջանայ սա բառերով. «Ձեռ-
նադրող թղթոյս 28 հոգի»: Պաշտելի՛ ժամանակ-
ներ: 1794ին խմբագիր մը՝ 28 բաժանորդով կը
գոհանար...:

Ազդարարի ծաւալն է 16x19:

Լեզուէն նմոյշ մը.

«Նկատելով իմով երէ գօտանդակութիւն սպա-
րանին՝ եւ երէ բարեպէս յառաջ եկեալն ուսում-
նասիրաց, յարմար վարկաց նուիրել առաջի ան-
ուամբ ազգասիրութեան, զխոկմունս նարդեմիս այս
սպեցմամբ ի լոյս ածել զՏԵՏՐԱԿԱ մի յամուս վեր-
ջոյ ամսոյ, անուանեալ ազդարարոյ յորմէ իմա-
ցումն լինելոց է ընթերցողաց, ծայրաքաղ անցնն
նոյն ամսոյ, երէ ի զանազան կազեբաց, երէ
ի զանազան քարտիպաց, եւ երէ այլոց զանա-
զան գրոց, նաեւ բանք հարկաւորք եւ քաղցրա-
լուրք, եւ ի վերջումն ՏԵՏՐԱԿԱ, զօրացոյց մի հե-
տեւեալ ամսոյ, պարունակեալ ի նմա զՏՕՆԱ
տրոց եւ զԱՆՈՒՐԱ ծննդեան եւ լումն լուսոյ եւն:»

Ահա այսչափ. ուրեմն Ազդարար պիտի տար
«Ծայրաքաղ անցնն նոյն ամսոյ» «Բանք հարկա-
ւորք և քաղցրալուրք» ինչպէս նաև «Ղօրացոյց մի
հետեւեալ ամսոյ»: «Ինչ տետրակի մի հուն հաս-
տատեացի»: Թերթին սկիզբը տեսանք որ 28 բա-
ժանորդ ունէր ան, ծիծաղելի թիւ մը, բայց Յա-
րութիւն ՔՆ. այնչափ նուիրուած է իր գործին որ
կը տարուի ըսելու «Տպարանն մեր և դպրոցն յ'օրէ
յ'օր ծաղկի յառաջանայ և պողաբերի»: Իր յայտա-
րարութեան համաձայն, թերթը հրատարակե-
լու համար նպաստաւորուած է Մատրաս հրա-
տարակուող անգլ. թերթէ մը: Ազդարար կ'օգ-
տուէր Մատրասի հայ երիտասարդութենէն, որուն
մասին ան կը գրէ. «Բանդի, խոստովանիմ յայտ-
նապէս զի ոչ ես և ոչ օգնականք իմ ոչինչ հմուտ
խակապէս քերթութեան արհեստի և ոչ բան ի-
մաստ գրոց. Յաղագս այսօրիկ հայցեմ արժանի
առնել յուղարկելով որոք լուրափորձ շարադրու-
թիւնք, ոտանաւորք և որոք զրուածք որ իցէ
պիտանի և հաճելի հասարակութեան, խոստանամ
տպել զայն ամենայն (որ չիցէ անպատեն գրուածք)
որքան զկարս իմ խոստանայ առ ի պարճանս շա-
րադրողաց և երջանկութեան մերոյ»: Գալով յօդ-
ւածանիւթերը ստանալու կերպին, կը գրէ ան.
«Մենք բանալոց ենք զսնտուկն ամենայն աւուր
և զոր ինչ գտանիցեմք անդ գրեցեալք զուղար-
կելոց եմք վաղվաղակի առ ի վեր կարգեցեալք
վերակացուս որպէս զի նոքա վերահասու լեալ
զգրուածոյն որ ինչ ի նոցանէ յարմար դատիցին
առաքեցին ի տպարան զի տպիցանք»: Եւ այս
տուփը կը գտնուէր Մատրասի Հայոց եկեղեցիին
զանգակատան տակ: Յօդուածագիրներն էին կով-

կասէն՝ Ստեփաննոս Յ. Գուլամիրեանց և Յովսէփ Արք. Արղութեան Երկայնաբազուկ (յետոյ կաթողիկոս որ գահ չի բարձրացած մեռաւ) որ սա պէս կը ստորագրէր. «Սրբոյն և Մեծին Աթոռոյն Ս. Էջմիածնի. ծայրագոյն նուիրակս Ռուսաց երկրի ամենայն Հայոց Ազգին, առաջնորդ և հիմնադիր Նոր Նախիջեւանի և Գրիգորուպոլսոյ Յովսէփ արքեպիսկէպոս»։ Արղութեան Արք. ընդհանրապէս Բեդերսպուրկէն՝ ժամանակակից քաղաքական անցքերուն վրայ կը գրէր. ինչպէս նաև Կովկասի և Անդրկովկասի մասին։ Ազգային պատահարներուն և ռուսական պատերազմներու մասին թղթակցութիւններ կը ղրկէր։

Ահաւասիկ գլխաւոր նիւթերու ամփոփումը.

1. Եկատերինա ռուս կայսրուհին հրովարտակը, Գրիգորուպոլիսը շինելու համար։
2. Հայոց զինանշանը։
3. Յովսէփ Արք.ի զինանշանները։
4. Թուրք եւ ռուս պատերազմէն դրուագներ։
5. Իսկողական յեղափոխութեան մասին շահեկան տեղեկութիւններ։
6. Նապապ Վալաչայ Մահմատ Ալի խանի մէկ հրովարտակին պատճէնը՝ ուղղուած Յարութիւն Քն.ի։
7. Պարսից պատմութիւնը, Խաչատուր վրդ.է։
8. Նոյն հեղինակին Հնդկահայոց պատմութիւնը։
9. Վարք և բարք ճարտարագունեղ բանաստեղծի Նապապ Հէյդարալի մեծ սպարապետի Հնդկաց Սրնգադա քաղաքի։ Եւ ուրիշ շահեկան գրութիւններ։

Տպարանի մը մասին խօսեցանք որ Յարութիւն Քն.ի կը պատկանէր. այդ տպարանին հրատարակութիւններու ցուցակը ստորեւ զետեղենք.

Վկայաբանութիւն Մարիանիայ կուսին (1789), Պատմութիւն կայսերն Փոնտիսիանոսի (1790), Տարաբան փոքրիկ (Սիմէոն կաթող. 1790), Ողբ Հայաստանեայց (Սօգիներանց Թադէոս Քն. 1791), Քերականութիւն Պաղտատ Դարի (1791), Օրինակ հանդիսաւոր ժամուցմանց (Երկիցս, 1792) Օրինակ օրհնութեան քրոյն (1792), Յիսուս Որդի (1792), Գիրք Պորփիրի որ կոչի ներածութիւն (1793), Ազարար (1794—1796), Գիրք զքուսնաց եւ բուրբ փայտաբար Նապապ Հէյդարալի խանի (1795), Համտոս Պատմութիւն մեղուաց (Պիւֆօն, 1796), Գիրք Սաննանաց Դարի (1797), Նպաստանաց (1801), Բաղդիք փոքրիկ (1803), Տեսակ Աղօթից (1804), Բեյխարիոս (1809)։

Բեզմեաւորութիւն մը՝ ափ մը հայոց համար։ Մատրասի Նապապ ռուսումնասէր Վալաչայ Մահմատ Ալի խան հրովարտակով մը կը թեկադրէ Տէր Յարութիւնը, որպէսզի Արաբ և Պարսիկ լեզուներով հմտալից գիրքեր տպէ։ Այդ տպուած գիրքերուն կանոնաւորութիւնը և մակագրութիւններուն գեղեցկութիւնը արդի տպագրիչներուն հիացումը պիտի գրաւէին։ Նապապին տուած հրովարտակին պատճէնը զետեղուած է Ազարարի 253 և 254 էջերուն վրայ։

Տէր Շմաւոնեան՝ աղջկանը և փեսին անբարոյութիւններէն կը տառապի։ Յետոյ ինք ալ իր կարգին, ազգային ինչքերէն զեղծումներ կ'ընէ։ 74 տարեկան հասակին մէջ կը մեռնի, 1824ին։ Մեր առաջին լրագրին՝ Ազդարարի հաւաքածոններէն հաղիւ մէկ կամ երկու օրինակ գոյութիւն ունին։

ԳԼԽԱՌ ԱՂԲԻԻՐՆԵՐՍ.—Ա. Ալադաճեան.—Տիպ ու Տառ, Թէոդիկի.—Արախ, 1894, Գուլամիրեանցի.—Յիշատակարան, Վ. Չարդարեանի.—Պատմ. Հայ Լրագրութեան Եւայն։

Գնալը, 20 Մայիս 1919

Գ. ԳՐԻՐՏԵԱՆ

ՋՈՒԼԸԱԿՆԵՐԸ

Մեր մտքն անա կը մաշի կկոցներու երկաթէն. մեր մտքն անա՛ կը նեղուի մեախար հիւսելէն. դուրսը՝ գաւուցն է որ կը փողփողի ու կ'երգէ, իսկ մեզն՝ ո՛չ ծաղիկ կը նանչնանք, եւ ո՛չ ալ խնջոյք։

Մեր վեսակիր նակասը, արեւոյսին կը սկսի խոնարհիլ այդ արհեստին վրայ... ու մեր մասնէն ազազուն, կսալին վրայ բարակ դալար շճադիկներ միշտ բողբոջել կու սան։

Ու ծիրանածին կայսերու պատանքին ու մանկական խանձարուցներուն վրայ, մե՛նք եմք որ իրարու կը շաղապատենք այն շիկերեկները, որոնք՝ կը բախառին մեր երազներուն մէջ սարօրէն։

Թարգմ. ՎԱՀՐԱՄ ՍԵՒՈՒՆԻ PIERRE QUILLARD

ՓՈԹՈՐԿՈՏ ՀՈԳԻՍ

Կապոյտ հագուստներ հագցուցեր էք ինձի, մինչ իմ սգաւոր հոգիս սեւերն է փնտռեր. կանանց ժապաւէններ դրեր էք մագրուս հիւսքին, մինչ ես կանանցը շատո՛նց եմ ատեր. Քներմակ վարդեր ու գոյնզգոյն ծաղիկներ տուեր էք ձեռքս, ու ստիպեր էք որ ես ժպտիմ ու ծիծաղիմ սա վշտոտ աչքերովս... Բայց այդ կարելի չէ, քանի հոգիս այսպէս տխուր է, ըմբոստ ու փոթորկոտ... :

Տուէ՛ք ինձի ձգտումներս, երազներս ու իղձերս, եւ այն ատեն միայն հագուեցուցէ՛ք զիս, ձեր զուարթ գոյներով։

Թ.Ս.ՅԻՍ

Ի Մ Ե Ր Գ Ե Ր Ս

Պ.

Սիրտիս բուրաստանին մէջ սիրուած քիչ ծաղիկներու ծլարձակումը տեսած եմ:

Ամենէն առաջ ճանչցած եմ Զգայնիկը, փխրուն և դիւրայոյզ, մաքուր բայց խորհրդաւոր թերթերով:

Յետոյ ճանչցած եմ անհոգի ու թեթեւ ծաղիկ մը, վայրի Վարդը, որ կ'երկարէր շրթունքիս՝ իր պարապ բաժակը, մակերեւութային սիրոյ տփոյն միջակութիւնով:

Անոր մօտ, առտու մը, սիրտիս մէջ ծլեցաւ ուրիշ ծաղիկ մը, կարմիր ու ափնքնող, կիրքի պէս պոռացող և ծիրանիի վառքով Կակաչը: Բոյր շունէր ան, կը զգայի. ամէն կողմ կ'երկարէր իր բոսոր գեղեցկութեան հմայքը. ու երբ օր մը յանձնուեցաւ իմ մատներուս գինովութեան, այդ կեանքոտ ու առոյգ ծաղիկը, Կակաչը, իր շափրակներէն մերկացած գտայ...: Յետոյ ճանչցայ Կապուտիկը, փափուկ ու նուրբ, որ երկինքին գաղափարը կու տար: Այնքան երջանկութիւն կար իր խորը, բայց դժբախտ էր ան, որովհետեւ տարաշխարհիկ բոյսի մը պէս, կը տառապէր Սիրտիս մէջ: Ուզեցի փայփայել գինքը, իր տրամութեանը մէջ, ու վարժեցնել իմ սիրտիս. բայց ան վարանոտ էր ու կը դողդղար տաք շունչէս: Հագիւ կը բանար հոգիին թերթերը, կը գոցէր յանկարծ գանոնք, սարսուարով ու մսելով սիրոյս արեւին տակ...:

Ու երգեցի գանոնք, այդ չորս ծաղիկները, ինչպէս Մայիսը կ'երգէ: Իմ տաղերուս մէջ դրի անգուսպ ու խանդավառ բանաստեղծութեան մը ալիքները: Երբեմն արցունքիս շողով օծեցի անոնց գլուխները: Երբեմն ալ երջանկութեանս արեւը հոսեցուցի անոնց վրայ, յորդալիր և ծիրանագեղ: Ծաղիկները տփգունեցան և փայլեցան, փոխն ի փոխ:

Յանկարծ Սիրտիս անկոխ ու ամայի մէկ անկիւնը, կը նշմարեմ նոր ու հրաշալի ծաղիկ մը:

Բայց ինչպէս աստուածները կանգ չեն առներ անոր առջև, այդ ծաղիկներու Ծաղիկին առջև, ու աւելի մեծ Աստուծոյ մը գոյութեան չեն հաւատար: Գիշեր մը, մթութենէն օգտուելով, ու կանացի հետաքրքրութենէ մղուած, բաժնուեր է իր քոր աստղերէն ու երկիր իջած: Աստղիկն է ան, աստղերու աստղը՝ երկինքին վրայ, ու բնութեան գլուխ-գործոցը՝ Պարտէզիս մէջ:

Կը զգամ, իրիկունները, թանձրացող մութէն օգտուելով, երկինքը կը խոնարհի դէպի երկիր, կարօտաբաղձ մեծ գգուանքով մը համբուրելու համար սիրտը Աստղիկին, որ քաղցրութիւնովը օծուած է Երազին ու Հրաշքին համբոյրներուն:

Պատահական ծաղիկներու հետ, երգած եմ Սիրտիս Պարտէզին նուրբ ու գեղեցիկ ծաղիկները: Բայց այսօր, իմ Բանաստեղծութիւնս, շուարած ու անգօր, կը լռէ Վերջին Ծաղիկին առջև, ծաղիկներու ծաղիկին, Աստղիկի առջև, և հիացումէն՝ կու լայ...:

Ս Ր Ր Ի Կ

Ք Ա Տ Ր Ո Ն

« ԳՕՐՐԱՏՕ ԿԱՄ ՈՃՐԱԳՈՐԾԻՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ »

Անցեալ Հինգշաբթի գիշեր, 15 Մայիս, Հայ Տրամաթիք Ընկերութեան խումբը բեմադրեց, Օտէնի թատրոնին մէջ, Խալապի յայտնի թատերագիր ձիագօմէթի «Գորրատօ կամ Ոճրագործին Ընտանիքը» ծանօթ տաճը: Բիւսը խտացած պատկեր մըն է Խալապի միջնադարեան ընտանեկան բարքերու, ուր ճիզվիթական ըմբռնումները տիրապետող են ու անողոք իրենց այլանդակ օրէնքներով ու հաւատաքննութեամբ: Հոն տեղի կ'ունենայ, մեր աչքերուն առջեւ յաւիտենական ու անհաշտ պայքարը նախապաշարումին և ազատ միտքի: Կոն սիրտի օրէնքը իր դէմ ծառայած կը տեսնէ կրօնքը, իր կաշկանդող պայմանադրականութիւններովը, հասարակական կարծիքը իր երկաթի ծանրութեամբ:

Բայց աշխատինք նախ ծանօթացնել ըիւսը, իր ընդհանուր գիծերուն մէջ:

Գորրատօ, Սիկիլիացի նկարիչ մը, կորովի ու հզօր իր խառնուածքովը, բռնակալ ու ամենի, ինչպէս իր հայրենիքի հրարուխները և ծայրայեղութիւններու հակամէտ, իրրև հարազատ զաւակ հարաւի տաք կլիմային: Ան կը սիրէ Ռօզալիան, Բաթանիացի ընտանիքի մը գեղանի աղջիկը, Չերմ, խանդաւոր սիրով: Մակայն Ռօզալիայի ծնողքը չեն ուզեր ամուսնացնել իրենց աղջիկը Գորրատօյի հետ: Յանդուգն երիտասարդը կ'առեւանգէ Ռօզալիան ու կ'ամուսնանայ անոր հետ: Բայց աղջկան ազգականները չեն ուզեր հաշտուիլ կատարուած իրողութեան հետ ու կ'աշխատին բաժնել իրարմէ՝ սիրող զոյգը: Ռօզալիայի եղբայրը կը փորձէ խել իր քոյրը Գորրատօյի գիրկէն իսկ, ու կը սպաննուի իր փեսային ձեռքովը: Կը միջամտէ օրէնքը ու Գորրատօն կը դատապարտուի մշտնջենական բանտարկութեան: Ռօզալիան՝ լքուած իր ծնողներէն ու ազգականներէն, զրկուած իր ամուսինէն՝ կը մնայ մինակ իր փոքրիկ աղջկան՝ Ադալին հետ: Ան կը գտնէ ինքզինքը ապրելու և ապրեցնելու անհրաժեշտութեան առջեւ: Հարուստ չէ, բայց երիտասարդ է տակաւին ու գեղեցիկ: Անոր վրայ կը ձնչեն ստամոքսի դաժան պահանջը մէկ կողմէ, հասարակական կարծիքը, շրջապատի բարոյական ըմբռնումները միւս կողմէ, ու կը ստիպուի տեղի տալ ճակատագրականին առջեւ: Ռօզալիան, կ'ընդունուի դատարարակշուհի անունին տակ, բժիշկ Արրիգօ Բալմիէրի տունը, իր Ադալին հետ միասին: Բժիշկը այրի է ու կորսւցնուցած նաև իր մէկ հատիկ աղջիկը, էմման: Պզտիկ Ադան, էմմայի փոխուելով, կը յայտարարուի Բժիշկ Բալմիէրի հարազատ աղջիկը, որուն իբրև դատարարակշուհի վարձուած է Ռօզալիան, իր հարազատ մայրը, որոնք երկուքն ալ կ'ապրին բժիշկ Բալմիէրի տանը մէջ: Հասարա-

կական կարծիքը, և Մօնսենիեօր Լիանինօ Ռօզալիայ, գայթակղարից կը գտնեն այս կենակցութիւնը, ու կը դատապարտեն զայն հակառակ կրօնի ու եկեղեցիի օրէնքներուն: Ռօզալիան կը համարուի անհաւատարիմ ու անբարոյական կէն մը, որ «առանց եկեղեցիի տրտօնութեան կ'ապրի ուրիշի մը տունը»: Բժիշկ Բալմիէրը նոյնպէս առարկայ է հանրային խժբժանքներուն ու մեղադրանքին:

Ան կը կշտամբուի Մօնսենիեօրի կողմէ իբրև խարբայ մը, որ իւրացուցած է Գորրատօյի աղջիկը, Ադան, հաւատացնելով թէ ան իր աղջիկը էմման է որուն մահը կը հաստատուի եկեղեցիէն տրուած վկայականովը: Ծիզվիթ հոգեւորականը կ'ամբաստանէ բժիշկը նաև իբրև «փիլիսոփայ ու անհաւատ որ կը համարձակի դէմ երթալ եկեղեցիի օրէնքներուն»: Բայց ի զուր. բժիշկը կը մնայ անտեղիտալի ու կը յայտարարէ որ ինքը կը հնազանդի իր խիղճի ու միտքի թելադրութիւններուն միայն «և ոչ ոք իրաւունք ունի քննելու իր խիղճը»: Ան որոշած է կարեւորութիւն չընծայել հասարակական կարծիքին ու կրօնական նախապաշարումներուն և շարունակել իր փիլիսոփայի ճամբան:

Կ'անցնին տասնըջորս երկար տարիներ, Գորրատօն բանտն է ուր կը տառապի շղթայակալ, կնոջ և զաւակին բուռն կարօտը սրտին մէջ: Ան կը փորձէ ազատուիլ ու վերջապէս կը յաջողի փախչիլ բանտէն, կ'արեւոյզ բանտի պատուհանին երկաթները: Փախստականը կ'ապաստանի այն վանքը, ուր կը գտնուի Մօնսենիեօր Լիանինօ, իբրև վանքին հոգեւոր վարիչ: Գորրատօն իր վրայ կը կրէ տասնըջորս տարուայ բանտարկութեան բոլոր հետքերը, դէմքը մազոտ ու ոսկրացած, աչքերը փոս ինկած, շարժումները Չլային, հոգին տանջարից ու փոթորկոտ:

Գորրատօն կը պատմէ Մօնսենիեօր Լիանինօի իր բանտային տառապանքները, տասնըջորս տարուայ իր տաժանելի կեանքը, իր հոգիին տաքնապները և այն մելանուշ երազները, զորս հիւսեր էր բանտին խորը, թէ օր մը պիտի գտնէ դարձեալ իր կինն ու աղջիկը: Իսկ հիմա եկեր է հոն խնդրելու «քիչ մը հանգիստ իր տանջուած մարմինին համար»:

Մօնսենիեօրը կը յայտնէ Գորրատօյին թէ ողջ են իր աղջիկն ու կինը, որ ինկած է սակայն բարոյապէս: Փախստականին կը ներկայանան Ռօզալիան ու Ադան: Առաջինը խիստ անտարբեր է ու սառն դէպի Գորրատօ, ան կը յիշէ յանկարծ իր եղբօրը արիւնաթաթախ դիակը, ու սարսափով հեռանալ կ'ուզէ իր ոճրագործ ամուսինէն: Ադան, որ էմմա կը կոչուի հիմա, մեծցած է արդէն ու կը գտնուի բուրումնաւէտ տարիքին մէջ: Ան չի ծանչնար իր հայրը, կը սարսափի անոր դաժան կերպարանքէն ու խոյս կուտայ անկէ, երբ կարօտամաշ հայրը մօտենալ կ'ուզէ անոր: Կը հանդիպի բժիշկ Բալմիէրը, որուն համար դարձուելի անախկնկալ մըն է Գորրատօն, և որ եկած էր խոր-

տակելու անոր երջանկութիւնը: Բժիշկը կ'աշխատի համոզել զայն, որ գէթ հրաժարի Ադայի մասին ճշմարտութիւնը հրապարակելէ, չխորտակելու համար անոր հաւատքը իրեն մասին: Սակայն շատ չանցած ճշմարտութիւնը կը պարզուի, բայց փախտականը մատնուած էր, ու ոստիկանները արդէն իսկ պաշարած էին վանքը: Քորրատոյի համար կը հնչէ ճակատագրական ժամը, անիկա տակաւին չկրցաւ համբուրել, գէթ մէկ անգամ, իր կիներն ու սիրասուն աղջիկը: Անողորմ մարդիկ եկած են դարձեալ խելու զինքը իր սիրելիներէն, գուցէ ընդ միշտ, տանիլ նետելու համար կրկին պաղ շղթաներու գիրկը: Ան կը խնդրէ Ադայէն որ միշտ խոյս տուաւ իրմէ վայրենի այծեամի մը պէս, գոնէ աղօթել իրեն համար: Եւ ահա ծաղկափթիթ աղջիկը ծնկաչոք կ'աղօթէ «անձանօթ մարդուն» համար, երբ Քորրատոն կը մօտենայ կամացուկ մը աղօթքին մէջ յափշտակուած աղջկան, ու անոր մաղերուն փունջը, ձեռքերուն մէջ կը համբուրէ զայն իր հայրական գորովի բովանդակ թափովը: Եւ մինչդեռ Ադան կը շարունակէ աղօթել, Քորրատոն կը հանէ իր ծոցին մէջ պահած թունալից մէտայիռնը, ու խմելով մէջի թոյնը, վերջ կուտայ իր կեանքին:

* *

Խաղը իր ամբողջութեանը մէջ անցաւ հետաքրքիր ու շատ տեղեր նոյն իսկ յուզիչ: Պ. Նշանեան (Քորրատո) յաջողեցաւ դարձնել իր դերը կենդանի ու տպաւորիչ, շնորհիւ իր ձայնի ճկունութեանը, իր արտասանութեան յստակ ու ազդու շեշտերուն, բայց ամենէն աւելի իր դէմքին միմիջիւն: Ան կրցաւ ապրիլ յաջողապէս հոգեկան յոյզերն ու գալարումները մարդու մը, որուն հոգին լեցուն է դգացումներու փոթորիկներով, մարդ մը, որ կը տառապի, կ'երագէ, կը կարօտնայ, կը սիրէ, կ'արհամարէ ու կը նախանձի: Խաղի ատեն Պ. Նշանեանի ճակտին վրայ երեցող քըրտինքի կաթիլները տեսակ մը բնականութիւն և ազդուութիւն կու տային անոր յուզումներուն և հոգիի պրկումներուն: Պ. Նշանեան յաջողեցաւ ամենէն աւելի վերջին արարուածին մէջ, երբ համբուրելէ յետոյ աղօթող Ադային մագերը, խմեց մէտայիռնի թոյնը ազատուելու համար մշտնջենական բանտարկութեան սարսափէն: Ան կարողացաւ հիանալիորէն արտայայտել մահուան դէմ մաքառող և կեանքէն չկշտացող մարդու հոգեկան տուայտանքները: Անոր դէմքի և ձեռքերու պըրկումները, շղային ցնցումները, եղունգներու ճանկոտութիւնները, աչքերու սարսազդեցիկ շարժումները, նուազումները և վերջապէս մահամերձի անոր զուտանցանքները շատերուն վրայ այն տպաւորութիւնը թողուցին թէ տեսածնին իրականութիւն է և շատերուն ալ աչքերը լեցուեցան արցունքներով: Պ. Նշանեանի այս խաղը տեսնելէ

յետոյ կարելի է հաստատապէս ըսել որ ան ունի պէտք եղած ընդունակութիւնը լաւ դերասան մը ըլլալու համար ապագային, սրբագրելով իր կարգ մը թերութիւնները, որոնք կը վերաբերին մասնաւորապէս իր շարժումներուն: Օրինակ, Պ. Նշանեան անչարժ կը կենայ կամ ձեռքերը ծունկերուն կը զարնէ այնպիսի ատեն մը երբ իմ կարծիքով կրնայ աւելի տպաւորիչ դարձնել խաղը, եթէ ձեռքը ճակտին դնէ կամ առնէ գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ: Յետոյ Պ. Նշանեան, ինչպէս նաև խմբի կարգ մը անդամները, գոց չեն ըներ իրենց դերերը, և կը ստիպուին խաղէն աւելի, ուշադրութիւն կեդրոնացնել յուշարարին վրայ, պարագայ մը որ արգելք կ'ըլլայ անոնց արժեքները, պէտք եղածին պէս իրենց դերերը:

Տիկին Հրաչը կրցաւ յաջողապէս արտայայտել ծաղկատի էմմայի երկչոտութիւնն ու սարսափը, անոր քնքուշ ու թուլիչ խուսափումները, ինչպէս նաև անոր նազանքն ու անմեղութիւնը: Տիկին Ալիքսանեան Ռօզալիայի դերը տարաւ քիչ մը պաղ և յաճախ արուեստակեալ: Պ. Թօլայեան, Լիանիտայի դերին մէջ կարելի է համարել յաջող, եթէ ան կարողանար դնել իր ձայնին և շարժումներուն մէջ քիչ մը աւելի լրջութիւն ու հանդիսաւորութիւն, ինչ որ կը պահանջէր իր դերը: Պ. Թօլայեանի դէմքին միմիջիւն յաջող է, միայն թէ այդ յաջողութեան տպաւորութիւնը կը նուազի շատ անգամ իր առողջանութեան, շեշտի անախորժութիւնովը, և աւելորդ ծեփծեփումներովը:

Պ. Չափրաստ Տօն Ֆէրնանտոյի (հաւատաքննական գործակատար) դերին մէջ գրեթէ անցաւ աննշմար և քիչ մըն ալ պաղ: Ես այն կարծիքն ունիմ թէ դերասան մը չի կրնար ամէն դեր կատարել հաւասար յաջողութեամբ և աւելի աղէկ ու նպատակայարմար կ'ըլլայ, եթէ իւրաքանչիւր դերասան վերցնէ իր խառնուածքին համապատասխան դերը: Օրինակ, Պ. Չանան ու Պ. Չափրաստ եթէ փոխուած դերերով երեւային Քորրատոյի մէջ, կասկած չկայ որ ամբողջութիւնը յաջող պիտի ըլլար: Հասարակութիւնը վարժուած է և կը փափաքի տեսնել Պ. Չափրաստը միշտ խընդացնողի դերին մէջ, որովհետև ան գիտէ իսկապէս ինդացնելու արուեստը:

Ներկայացումը կազմակերպուած էր Պ. Տրդատ Նշանեանի օգտին ու կը սպասուէր իրաւամբ, որ մեր հասարակութիւնը պիտի փութայ իր գործնական համակրութիւնը արտայայտելու թէ՛ Տրամաթիք Խուժըն և թէ՛ այս առթիւ անոր խոստամարից ուժերէն մէկուն, Պ. Նշանեանին:

Սակայն հարկ կայ շեշտելու, թէ Բերայի հայ հասարակութիւնը, այս անգամ ալ, ինչպէս միշտ, չուզեց զրկուիլ իր հաճոյքներէն, գեղարուեստին և անոր ծառայողներուն համար:

ՕՆՆԻՆ

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ԶԻՆՈՒՈՐԻ ՕՐԱԳԻՐՍ

(5 Փետրուար 1917 — 1 Դեկտեմբեր 1918)

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Մ Ա Ս

5 փետրուար 1917

Երէկ, երբ զինուորագրական մասնաճիւղէս օրուան մը հրամանով տուն եկայ, կարծեցի թէ տարի մը շահած եմ կեանքէս: «Օր մը աւելի, օր մը պակաս», պիտի ըսէր ուրիշ մը: Ինձի համար այդ օրը նշանակութիւն ունէր, որովհետեւ աւելի՛ կըրնայի վարժուիլ զինուոր ըլլալու գաղափարին:

Ահաւասիկ այսօր զինուոր եմ: Շիւպիս մէջ իմ անունս ալ կը կարդացուի, ուրիշներու անուններուն հետ: Երբեք անունս այսքան խառնիճաղանջ, իրերամարտ, այսքան այլազան անուններու հետ չէր կարդացուած: Ամէն դասակարգի, և ամէն ցեղի պատկանող անձեր խոնուած են հոս: Գօսի, Նիգօլի, Միքէ, Ավուամ, Ահմէտ, Ժօզէֆ, Արամ, Պօղոս, Օսման, Ալէքօ, Լայլն ու... Աստուոր օղող Մէրճան: Իմ պաշտօնական անունս լաւ կը յարմարի անուններու այս թոհուրոհին: Բուն անունս շատ գէշ, կամ աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել, շատ գրական պիտի հնչէր, այսքան դրական շրջանակի մը մէջ:

Ու ահա՛ ոստիկան զինուորներու ընկերակցութիւնով ճամբայ կ'ելլենք: Ըմբռն ամէն մարդ մեզի կը նայի: Կը մեղքնան: Մենէ շատերը զինուորի երեւոյթ չունին: Ընդհակառակը, պտոյտի ելած ըլլալու կամ այցելութեան մը երթալու երեւոյթը ունին: Այնքան մաքուր և այնքան կոկիկ հագուած են: Ես պայուսակ մը ունիմ ձեռքս: Ուրիշ մը հազիւ կրնայ ինքզինքը տանիլ:

Շիտակ ճամբէն և կամուրջէն անցնելով, հետաքրքիրներու բազմութեան մէջէն, կը հասնինք Սիրքէճի կայարանը: Ասիկա բաղաւորութիւն մըն է: Որովհետեւ սեղանաքէն չանցած պիտի երթանք Սան-Սթէֆանօ:

Ամէնքս մէկ կը թխմեն երրորդ կարգի ընդարձակ վակօն մը: Առաջին անգամն է որ երրորդով կը ճամբորդեմ: Մեզի ընկերացող ոստիկան զինուորէն կը խնդրեմ որ մաքուր հագուողները երկրորդ կարգին մէջ դետեղէ:

-- Օրնա՛ղ, կը պոռայ:

Ու այս օրնաղը ինձի շատ բան կը հասկցնէ: Ստիպուած ենք օրէնքի մը հնազանդիլ, ճղճիմ հոգիով մարդ մը, որուն գէժքը բարութիւն չի կրնար երբեք ցոլացնել, կը հրամայէ մեզի: Պար-

տաւոր ենք հնազանդիլ: Որովհետեւ օրնաղին հետ կը սպառնայ նաև հրացանը, որ կախուած է ոստիկան զինուորին ուսէն:

Մնաս բարո՛վ անհատական ազատութիւն, քմահաճոյք, ընտանիք. մնաս բարո՛վ Բերա, սէր, բանաստեղծութիւն...

Այլևս մենք մեզի չենք պատկանիր. այս օրերնէ կը պատկանինք ամբողջին, զինուորական իշխանութեան, կառավարութեան...

Գետինը չէինք տեսներ արդէն, երբ Սան-Սթէֆանօ հասանք:

Ուղղակի կ'առաջնորդուինք գաւառիկեան: Հոս արձանագրուելէ ետքը, դիս, ուրիշ ընկերներու հետ, կը շրջուին իշխանի պիտիոյս: Ամբողջ երկու ժամ, ուշ առտն, Սան-Սթէֆանօի աղտոտ, ցիխոտ և մութ փողոցները չափափելէ և անձրեւին տակ թրջելէ ետքը, իշխանի պիտիոյս շէնքը կը հասնինք վերջապէս: Փօսքան, որ մեզ կ'առաջնորդէր, ինքն ալ չէր գիտեր մեզի սահմանուած պիտիոյսն ո՛ր գտնուիլը:

Մովին դիմաց կը բարձրանայ երեք յարկով շէնքը: Երկրորդ յարկը կը գտնուէր Պիտիոյս կալիֆին սենեակը: Պիտիոյս կալիֆին՝ Հայրի էֆէնտի, շրջապատուած է քանի մը երիտասարդ զինուորագրազիրներով: Սենեակին աջ և ձախ կողմերը տախտակէ մահճակալներուն մէջ բարձրը և վերմակները իրենց նախանձելի ձիւնաթոյր... ճերմակութիւնը կը ցուցադրեն: Անկողինին քով կը գըտնուի հսկայ կարաս մը, շուրով լեցուն և բերանը բաց: Անոր քով գետինը, ուղղակի գետինը, դըրուած էր քաս մը, որով ուղողը կը խմէր:

Մէկիկ մէկիկ հարցուց մեր անունները և ո՛ր ազգութեան պատկանեմքս:

— Անո՛ւնդ, միւսի՛ւ:

— Տավիտ:

— Ի՞նչ է արհեստդ:

— Թիթեղագործ:

— Ազգութի՛ւնդ:

— Հրեայ:

— Տավիտ էֆէնտի՛, էսկիճի Գասպարին պատմութիւնը գիտե՛ս:

Գրագիրները կը սկսին խնդալ:

Արձանագրուելէ յետոյ, ուրիշի մը կը դառնայ:

— Անո՛ւնդ:

Ու այսպէս շարունակաբար:

Յուրտէն և խոնաւութենէն կը դողայինք մենք:

Մանաւանդ որ անօթի ալ ենք: Անոնք, մեզ արձանագրողները, կը զուարճանան: Իրարու վրայ սիկառէթ կը ծխեն և դեռ չամբողջացուցած, իրարու կը նետեն: Անոնցմէ մէկը պատմութիւն մը կը սկսի. պիտիոյս կալիֆին գրիչը սեղանին վրայ նետելով մտիկ կ'ընէ: Զուարթութեան, խնդուքի պոռթկում մը: Ստիպուած՝ մտիկ կ'ընենք պատմութեան. բայց ժպիտի ամենաթեթեւ ծալք մը չի գար մեր դէմքերուն միապաղաղ հանդարտութիւնը վրդովել: Որովհետեւ անոնք խմած են, մինչդեռ մենք կը մսինք, և առտուրնէ ի վեր բերաննիս կտոր մը բան չենք դրած: Տասնը-

չորս հոգիի արձանագրութիւնը մէկուկէս ժամէն աւելի կը տեւէ: Երբ կը վերջացնէ պեղողի կոնկրետը, զինուորի մը կը հրամայէ որ մեզ իր սենեակին վրան գտնուող գովառչը տանի: Սանդուղները մութին մէջ թաղուած են: Լուցիկներ կը վառենք ու ինքզինքնիս կը գտնենք հազիւ չորս քառակուսի մէթր մեծութիւն ունեցող սենեակ մը, որ լուսաւորուած է խնայողական լամպարով մը. կազը չէ որ կը վառի. պատրոյզն է որ կը մխայ, կը կայծկըլտայ և իր յուսահատական մուխը, հոտը կը խառնէ հոն պառկողներէն արտաչնչուած հոտին:

Տախտակը չերեւար գետինը. ծածկոցներ, կասկածելի գորշութիւնով ու պոռացող կարմրութիւնով ծածկոցներ և անոնց երկու ծայրէն գլուխներ ու ոտքեր, երբեմն իրարու խառնուած, իրարու մէջ ազուցուած: Գիրկ գիրկի, ոտք ոտքի պառկած են անոնք և այն տեսակ քուրի մը մէջ ինկած, գոր խուովել, վրդովել անկարելի է կարծես: Աւելորդ մէկ հոգի իսկ կարելի չէ որ պարունակէր այդ սենեակը, մինչդեռ մենք, տաանը չորս հոգի, հոն դրկուած էինք, գիշերելու համար: Կէսերնիս սենեակին սեմին վրայ, մնացածը սեմէն դուրս կ'ըսպասենք, չիթթանար, տատամսոտ:

- Երես չի մանէ՞ք, կը պոռայ պահակը:
- Տե՛ղ չի կայ:

Յանկարծ իրարանցում մը տեղի կ'ունենայ: Որովհետեւ անողոք պահակը ամէնքս մէկ ներս կը հրէ և դուռը մեր վրայ կը փակէ: Այդ միջոցին արդէն լոյսը մարած է և մենք մութին մէջ կը մնանք: Բայց խնդիրը հոն է որ հիմա պառկողներուն վրայ սկսած էինք կոխկրտել: Ոտքով պարապ գետին կը փնտռէինք ու հազիւ կը գտնէինք:

Լուցիկի մը կը վառեմ և կը յաջողիմ պատի մը տակ ապաստանիլ, դրան քով: Դարձեալ մութին մէջ կը թաղուինք: Պատին տակ կը դնեմ վերարկուս, ու վրան կը նստիմ: Չեմ գիտեր թէ միւսները ի՞նչ րրին:

6 դեկտեմբեր 1917

Առտուն արշալոյսը երբ կ'ոսկեզօծէ այդ մթութիւնները, ինքզինքս վերարկուսի վրայ կը գտնեմ, յոգնութենէ ջախջախուած, յուսահատ և դողալով: Ձիւղորները ոտքի կ'ելլեն, և փոշիի ալիքներուն մէջէն իրենց առտուն արդուզարդը կ'ընեն: Կը տեսնեմ որ առանց հրամանի ոչ մէկ զինուոր սենեակէն դուրս կ'ելլէ: Կը տեսնեմ որ ամէն պէտք, ամէն պարտականութիւն զինուորը հրամանով կը կատարէ: Տխրութիւն մը, ահաւոր մեկամաղձութիւն մը կ'իջնէ հոգիիս մէջ: Ինձի պէս ըմբոստ նկարագիր մը, ստիպուած է ողորմելի բերաններէ արձակուող հրամաններու առջեւ հնազանդիլ:

Յանկարծ փող մը կը հնչէ: Ձիւղորները հրացանները կ'առնեն ու վար կ'իջնեն: Մենք, քաղ-

քնի տարազով ենք: Մեզի կու տան բահ, բրիչ և ուրիշ խրամային գործիքներ: Ու երեւակայեցէք զի՛ս, ուսիս վրայ այդ գործիքներովը: Չեւքս ձեռնոց անցուցած եմ, հազարաւոր ձեռքերու մէջ մրտած այդ գործիքները բռնելու համար: Մէկ ձեռքով, միշտ հազուստներուս վրայի փոշին կը մաքրեմ և միւսով ալ բահն ու բրիչը ուսիս վրայ կը բռնեմ: Ճամբայ կ'ելլենք հետաքրքիրներու բազմութեան մը մէջէն. որովհետեւ մեր տարազները և մեր բռնները բաւական զաւեշտական նօթ մը կը դնեն զինուորներու համազգեստներուն մէջ: Վայրկեան մը կու գայ երբ մենք ալ կ'սկսինք խնդալ, հակառակ մեր տօգոյն տրամադրութիւններուն: Երբեք կեանքիս մէջ այդքան բարեկենդանային վիճակ մը չէի տուած ինքզինքիս:

— Վաղը գէթ մեր օձիքները հանենք, ըսի ընկերներէս մէկուն, որ ինձմէ աւելի զուարթ կ'երեւար:

— Ասանկ լաւ է, պատասխանեց, թերեւս տարբեր կերպով աւելի ծիծաղելի երեւանք:

Երեք քառորդ ժամէն հասանք Սան-Սթեֆանօ մարզարանը:

Ձիւղորները հոն բաժնուեցան իրարմէ: Ու մանք սկսան զէնքով մարզանք ընել, ոմանք՝ առանց զէնքի: Երեսունի չափ զինուորներ նշանառութեան փորձեր կը սկսին կատարել: Ձիւղորները ամէնքն ալ իրարու խառնուած են: Ութը կամ աւելի ամիսներէ ի վեր հոն մարզանք ընող զինուորներուն քով դրած են դեռ երէկ իրիկուն եկող զինուորը: Բայց զարմանալին այն է որ տասնապետները, չարխաշները և նոյն իսկ քազմ զապիրթիները կը պահանջեն որ ամէն զինուոր առանց բացառութեան իրենց հրամանները անթերի կատարեն, հոգ չէ թէ դեռ առաջին անգամ զէնք կրող զինուորներ ալ գտնուին վարժերուն քով:

Ես, երեք նորավարժներու հետ, խրամ կը փորեմ: Աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ մեզի խրամ փորել կու տային: Հակառակ մեր ծիծաղելի դիրքին և ոչ նուազ ծիծաղելի շարժուածքներուն, անձկութիւն մը կը պատէ մեր հոգին: Իրարու կը նայինք, վհատած և սրանել: Դադափարը կ'ունենամ սիկառէթ մը հրամցնելու մեր տասնապետին: Երբ սիկառէթը կը վառէ և գոհունակութեան ճիչ մը կ'արձակէ, երկու ձեռքերը տափատին գրպանները դնելով, կ'ըսէ մեզի.

— Յոգնեցաք հարկաւ, քիչ մը հանգիստ առէք, խրամներուն մէջ...

Սիկառէթը իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցած էր. տասը վայրկեան հազիւ աշխատած էինք, բայց յոգնութենէ աւելի, բարոյական լքումի մը մէջ կը տարուբերուէին մեր նայուածքները: Յանկարծ տասնապետը կը գոչէ.

— Ամէն զինուոր իր թիին և բահին գլուխը... շո՛ւտ, շո՛ւտ...

(Կը շարունակուի)